

GROSSMAN ÉS A FENEVAD

David Grossman: *See Under: Love*. Farrar, Straus & Giroux, 1989. Héberből angolra fordította Betsy Rosenberg.

Nehéz, szinte megoldhatatlan feladat szabálytalan könyvből szabályos könyvismertetést írni. Az alább következő sorok inkább csak kísérletek David Grossman regényének földidézésére.

GROSSMAN

David Grossman: jegyezzük meg ezt a nevet! Harmincnyolc éves, Izraelben született (lengyel bevándorlók leszármazottja), feleségével és két gyermekével Jeruzsálemben él. Első jelentkezése, a *The Yellow Wind* (A sárga szél) az arab–izraeli konfliktusról szól, ugyanezt a kérdést boncolja tovább a *The Smile of the Lamb* (A Bárány mosolya) című első regényében. Második regénye a *See Under: Love*, amelynek eredeti címe 'Ayen 'erekh: ahavah, magyarul *Lásd: Szerelem*. A művet, amely eredetileg 1983–84-ben készült, megjelenésekor a kritika a legnagyobbaknak kijáró ovációval fogadta, Grossmant egyesek Gabriel García Marquezhez, Günther Grasshoz mérték, a *New York Times* Dosztojevszkijhez hasonlította, s a regény Londonban sokáig a bestseller listán szerepelt, Olaszországban hatvanezer példányt adtak el belőle.

1991 januárjára készült el harmadik regénye, a *Sefer Hadikduk Hapnimi*, amelynek angol munkacíme a *The Visceral Code*, magyarul „A zsigerek kódja, kódexe vagy törvénye”.

Grossman tehát izraeli író, aki éppúgy szeretne felelősen gondolkozni az ország múltjáról, a kollektív tudattalanba süllyedt holocaustról, mint Izrael jelenéről és lehetséges jövőjéről. Évekig rádiósként dolgozott, egy reggel az újságból értesült, hogy ki van rúgva, mert a hírösszefoglalóban a tizenkettedik helyről az elsőre tette Arafat tárgyalási javaslatát. A 67-es „határkiigazítás” szókimondó kritikusa, és nyilván őrá is igaz, amit Adina Hoffman, a *See Under: Love* amerikai kritikusa ír a mű főhősével kapcsolatban: „Momik Neuman szülei egy egész kelet-európai generációt példáznak, akik közvetlenül a háború után érkeztek Izraelbe, mohón vágyva arra, hogy biztosan megvetessék lábukat az itteni homokos talajon. A túlélők gyakran eltakarták emlékeiket arról a másik világról, hogy nyugodtan élhessék életüket ebben a mediterrán menedékben. Grossman világosan leszögezi, hogy az oly igen vágyott feledés nagy

arat követelt (elég közelebbről szemügyre venni Momikot és tucatnyi neurózisát). De ugyanilyen indulatos Grossman, amikor arra int, hogy érthető, de szerencsétlenül félrevezető lehet, ha a jelent örökké a múltra hivatkozva akarjuk igazolni. Kétségkívül azt állítja, hogy Izrael jelenlegi politikájának morális csődje részben a holocaust-veszély túl gyakori hangoztatásának is tulajdonítható, amely arra szolgál, hogy elfojtsa Izrael mások ellen kezdett agresszív cselekedeteinek lármáját.” (Tikkun, 1990.)

„Azt hiszem – mondja Grossman a *Jerusalem Report* tudósítójának –, privilégium, igen, mindennek ellenére kiváltság, hogy részt vehetek az izraeli kísérletben. Nem veszett ki belőlem az az érzés, hogy ittlétünk egy csoda, és hogy egy olyan nyelven írok, amely száz éve gyakorlatilag halott volt.”

A Fenevad

„Olyan könyvet akartam megalkotni – mondja Grossman a *Jewish Quarterly*-ben –, amely életre kel, izzik az élettől, amely olyan, mint egy valóságos személy, olyan könyvet, amely reszket a könyvespolcon.” Ez a regény a *Lásd: Szerelem*. „Azért kellett megírnom, mert az emberek nem beszéltek a holocaustról, csak titkok, mítoszok éltek róla.” Momik, a regény főhőse torkon akarja ragadni a Fenevadat, megszelídíteni, hogy többé ne zavarja a jelent. „Valami folytonos késztetést éreztem az írásra, mert a holocaustot nem követte katarzisz. Nincs megnyugvás. Nincs vége.” Grossman tehát teremt egy regényíró, Momikot, aki önálló életre kelve sajátos eszközökkel megidézi a holocaustot.

A regény négy részből áll. A részek önállóan is olvashatók, de hálószerűen egymásba is illeszkednek, a kitalált és a valóságos szereplők szabadon járnak át egyik történetből a másikba, egyik dimenzióból, létformából, idősíkból a másikba.

Az első rész *Momik* könyve. 1959-ben Momik még gyerek, amikor megjelenik a házuk ajtajában Anshel Wasserman, az elveszettnek hitt nagyapa, sok-sok rokon közül az egyetlen túlélő „Odaátról” (vagyis Európából). Momiknak kapóra jön a nagyapa, mert föltette magában, hogy előcsalja a Náci Fenevadat. A felnőtték elejtett megjegyzéseiből úgy érti, hogy a Fenevad itt él közöttünk, ő keseríti meg a túlélők mindennapjait, álmait, ő kísért minden kimondott vagy lappangó szorongásban, éjszakai sikolyban és elhallgatásban. A kisfiú évek óta figyel, kihallgat minden beszélgetést,

lejegyez minden használható adatot, és elolvasson minden erre vonatkozó könyvet, de nem jut előbbre. A házuk pincéjében állatokat tart, „Oda-átról” származó tárgyakat, kacatokat, és most ide csalja be a nagypapát is, egy valószínűs túlélőt, hátha elő tudja csalogatni a Fenevadat. De úgy látszik, húsz évvel a szörnyűségek után nem sikerül elővarázsolni, tárgyiasítani ezt az elvont szorongást, sőt, váratlanul a nagypapa is eltűnik.

Bruno a második rész címe, és ebben Momik, immár felnőtt íróként, átjön Európába, hogy itt folytassa a nyomozást. Vizsgálódásai középpontjában ezúttal a tragikus sorsú Bruno Schultz áll, az a valószínűs is élt lengyelországi zsidó író, aki ha megéri, talán egy második Kafka is lehetett volna. Schultz a legenda szerint egy SS-tisztnél dolgozott a drohobyczi gettóban, de Felix Landaunak, ennek a tisztnek volt egy ellensége, aki egy napon se szó, se beszéd, lelötte Schultzt, és a tisztnek csak ennyit mondott: „lelöttem a zsidódat”. Landau így válaszolt: „Akkor én is megölöm a te zsidódat”. (A történet képtelenségét egy másik lejegyzésre érdemes anekdotával tetézi Grossman: Rudolf Hess tárgyalásán a bíró nem akarta fölolvasni az összes vádpontot, mert azok huszonegy darab háromszáz oldalas könyvben fértek csak el, ehelyett azt kérdezte: „Önt négy millió ember meggyilkolásával vádolják. Elismeri a bűnösségét?” Mire Hess: „Elismerem. Bár a saját számításaim szerint mindössze két és félmilliót öltem meg”.)

Bruno Schultz Momik verziója szerint nem halt meg, csak megszökött a gettóból, a tengerbe vetette magát, és mostantól halként éli tovább az életét. A tengerek áramlását követve messzi tájakra jut el, fantasztikus világokat és állatokat ismer meg, többek között egy lazacraj mellé sodródik, amely sok ezer kilométert tesz meg, hogy tengereken, folyókon, zuhatagokon és patakokon át visszajusson az ősi ívóhelyre, s hogy a párázás után szinte mind egy szálig elpusztuljon.

Az igazi Bruno Schultznak volt egy regénye, a *Messias*, de elveszett. Grossman regényében – Momik álmában – megkerül, sőt, meg is valósul a csoda: a drohobyczi Szentháromság téren megjelenik a Megváltó és csodás dolgokat tesz. Az embereket megszabadítja a szorongásaiktól, terhes múltjuktól, mindenki azonos lehet önmagával, és élhet a jelennek, a pillanat teljességének, önmaga újratemtésének, mert mint Bruno mondja: „... ez az egyetlen esélyünk, hogy újra élhessünk ... máskülönben születésünktől a halálunkig csapdába ejtett szobrok maradunk, és nem is remélhetjük, hogy kiment bennünket a kősziklából az az okos, okos és talán nem is olyan nagyon leleményes, vagy leleményes, de nem túl könyörületes szobrász, aki ezt a féldomborművet elkészítette. És a Messias az egyetlen, aki megszabadíthat bennünket, kiszabadíthat a kőből, hogy súlytalanul repül-

hessünk a tér fölött, akár a konfetti és újratemt-hessük életünk minden múlt pillanatát, féktelen találkozókon történeteket írhatunk, mert . . . minden más út kudarchoz, bukáshoz, börtönhöz, a régi kultúrához vezet.” Az élet Bruno szerint a szenvedélyes teremtés művészete, amelyben ki-alkotója, teremtő résztvevője saját életének.

A harmadik rész, amelynek *Wasserman* a címe, Momik nagyapjáról szól. Anshel Wasserman, aki jó húsz éve Seherezáde álnéven gyerektörténeteket írt, egyebek közt *A szív gyermekei* című sorozatot, öreg napjaira Herr Neigel haláltáborába kerül. Am Wasserman, rabtársaival ellentétben, nem tud meghalni, nem fog rajta se gáz, se golyó. Herr Neigel azonban fölismeri gyermekkora kedvenc meséinek íróját, és ráveszi, hogy ezentúl estéenként Wasserman mesélje el *A szív gyermekeinek legutolsó kalandját*. Wasserman nehezen adja be a derekát, mert annak idején megfogadta, hogy többet nem ír mesét, de most, ha Neigel vállalja, hogy minden este megpróbálja agyonlőni őt, még egyszer utoljára elmond egy mesét. Wasserman-Seherezáde egyre jobban megfertőzi humanizmussal a táborparancsnokot, és aki idáig gondolkodás nélkül küldött naponta sok száz embert a halálba, most annyira meghasonlik önmagával, hogy Wasserman helyett saját magát lövi le.

A negyedik rész – *Kazik életének teljes enciklopédiája* – szorosan kapcsolódik a harmadikhoz, ugyanis „A szív gyermekei”, akik a lebombázott varsói állatkertben laknak, egyik nap csecsemőt találnak a sziklákön. Kazik rendkívül gyorsan fejlődik, huszonnégy óra alatt hatvanöt évet, alig egy nap leforgása alatt leél egy teljes életet. Ennek az egy napnak a története alkotja Wasserman meséjét. Kazik hamar megtanulja (és közben Herr Neigelt is rávezeti), hogy az élet csupa választásból áll. Ahhoz, hogy az ember emberhez méltó életet élhessen, le kell mondania az ölésről, mások kínzásának, szenvedésének választásáról, mert csak így teremtheti újra, válthatja meg önmagát.

Grossman, ahogy ígérte, Izrael és a saját legnagyobb problémahalmazáról próbált regényt írni. A mű négy része, ezen belül minden dimenzió, minden szereplő egy-egy közelítési kísérlet a holocausthoz, egy-egy szellemi erőpróba, hogy föl- és megidézve szembenézzen és leszámoljon ezzel az alaktalan, megfoghatatlan, mégis mindenütt jelenlévő, a jelent is, a jövőt is megmérgező Fenevaddal.

A mű fogadtatását (legalábbis az izraeli és amerikai sajtóját) olvasva az embernek az az érzése, hogy Grossmannak sikerült ez a különös szellemidézés; az abszurd fordulatokban bővelkedő regényben valami olyasmit tudott kimondani, ami idáig tabu volt vagy észrevétlen maradt. Íróilag mindenképpen hatalmas munka ez a négyszázötven oldalas szózuhatag. Rejtett összefüggések, különös párhuz-

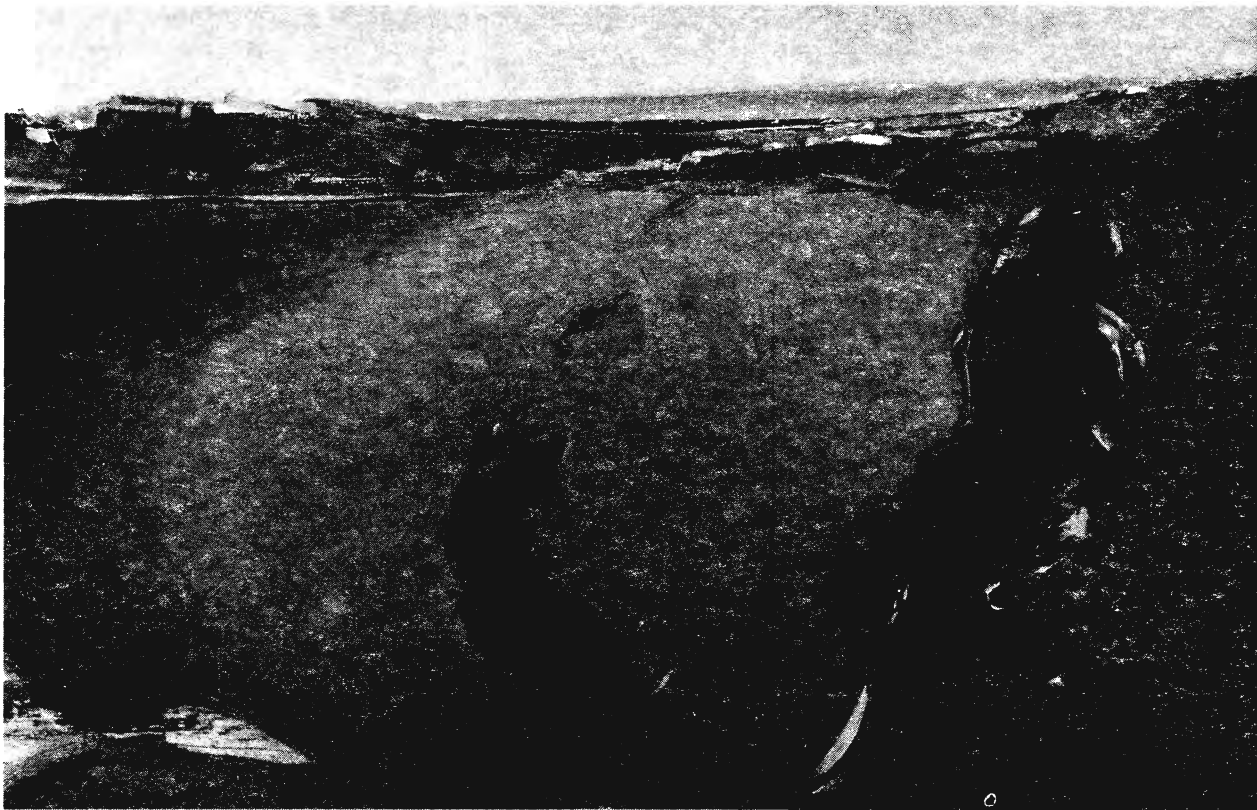
zamok és ellentétek hálózák be a cselekmény szövetét, mesei és bibliai utalások csábítják az olvasót a történet továbbértelmezésére. Egy-egy gondolatfutam, a tudatáram parttalan lüktetése, a lét- és idődimenziók szabálytalan váltakozása helyenként az újabbkori prózairodalom legjobb lapjaira emlékeztet.

Grossman számára az „odaíti” világ tűnik képzelenségnek. A holocaust minden megtörtént szörnyűségével együtt is olyan abszurd, ami voltaképpen fölfoghatatlan és hagyományos módszerekkel ábrázolhatatlan. Újrateremtani és ezáltal fölébe kerülni és megsemmisíteni csak legalább ilyen, az eredetihez hasonló módszerekkel lehet.

Nekem, „ideáti” olvasónak nem is olyan abszurd ez az egész. A holocaust, a Náci Fenevad, a körülöttünk ólálkodó fasizmus nevekben, egészen konkrét hely, idő és cselekmény hármasságában él. Néhány éve, az ugyancsak izraeli Aharon Appelfeld hasonlóan abszurd regényét fordítva jöttem rá, hogy a holocaust örületét valószínűleg nem abszurd művekből lehet megérteni. Grossman regénye monumentalitásában lenyűgöző, de (akárcsak Appelfeld írásának) azok a legmegrendítőbb lapjai, amelyek valóság-hű sorsokat, helyzeteket állítanak elénk. A Fenevad (amely a Jelenések könyve óta tudjuk: „vala és nincs, noha van”) mindaddig itt él közöttünk, ameddig az emberiség le nem győzi. Grossman is a legyőzésére indult, de – legalábbis itt, Európában – nem sikerült.

VARDA SAND: TÁJKÉP (OLAJFESTMÉNY)

VARDA SAND: NŐ ÉS KUTYA (OLAJFESTMÉNY)